

I. Paanalizavus temą ir ruošiantis susitikimui buvo akivaizdu, kad tema ir susitikimas yra inspiruoti kelių atvejų, kuomet buvo teisiami žurnalistai už pasisakymus, susijusius su jų darbu. Tada nusprendžiau pažiūrėti, kiek gi žurnalistų buvo teisiami pagal BK 154 ir 155 str. ir kokie teisminių nagrinėjimų rezultatai. Peržiūrėjau Vilniaus miesto apylinkės teismų 2012 metai privataus kaltinimo tvarka pagal BK 154 ir 155 str. išnagrinėtas bylas. Kadangi tai yra vieno teismo vienu metų statistika, tai išvadų ar didelių tendencijų nepamatysim, tačiau bendram problemos suvokimui ir pamastymams šie duomenys bus naudingi. Viso Vilniaus miesto apylinkės teisme 2012 m. buvo išnagrinėtos 45 bylos, kuriose asmenys buvo kaltinami pagal BK 154 ir 155 str. Išnagrinėjus bylas buvo priimta 10 apkaltinamųjų nuosprendžių ir 20 išteisinamųjų nuosprendžių. 5 skundai buvo gražinti pareiškėjams kaip neatitinkantys BPK reikalavimų, 3 atvejais kaltinamasis ir nukentėjusysis susitaikė, 1 atveju skundas, paduotas privataus kaltinimo tvarka, buvo perduotas prokurorui. 2 skundai buvo perduoti pagal teisingumą, 1 atveju atsisakyta pradėti procesą, nes nebuvo padaryta nusikalstama veika ir nustatyti 2 kitokie atvejai (imunitetas ir neatvyko pareiškėjas į taikinamąjį posėdį).

Kitas aktualus ir su šios dienos diskusija susijęs klausimas – kiek gi žurnalistų buvo teisiami šiose bylose. Iš 45 bylų 7 bylos buvo tos, kuriose kaltinami buvo žurnalistai – 3 „Lietuvos ryto“, 1 „Alfa.lt“, 1 „Laisvo laikraščio“, gerb. Tomas Dapkus ir gerb. Dainius Radzevičius. Kas įdomu, kad 5 atvejais teismų galutiniais sprendimais žurnalistai buvo išteisinti, 1 atveju susitaikė ir 1 atveju skundas priimtas nebuvo (vėliau paduotas dar kartą, tačiau vėliau skundo atsisakė). Kitas aspektas, kad 2012 m. Vilniaus miesto apylinkės teisme nebuvo gautas nei vienas privataus kaltinimo skundas, kuriuo bandytų bylinėtis politikai. Kitais atvejais nukentėjusieji buvo ne žurnalistai ir ne politikai, o eiliniai žmonės, kurie rado teisingumą privataus kaltinimo tvarka kreipęsi į teismą dėl šmeižimo. Šiandien dienos mūsų tema yra šmeižimo dekriminalizavimas, kurio vienas iš motyvų yra galimas susidorojimas su žurnalistais. Tačiau noriu atkreipti Jūsų dėmesį, kad dekriminalizavus šią nusikalstamą veiką šiuo keliu teisingumas nebus pasiekiamas ir eiliniams žmonėms, kurie teisingumą surado. Iš kitos pusės tokia statistika rodo, kad teismai irgi suvokia žurnalistų padėti ir jo teisę bei pareigą informuoti visuomenę ir nenuteisia žurnalistų dėl bet kokio rašinio, tuo pačiu garantuodami ir konstitucines teises. Suprantu ir kitą aspektą – nepriimtinas yra ne tik nuteisimas, bet ir procesas, bylinėjimasis, kuris atima daug jėgų, laiko, pinigų ir t.t. ir kartais jau patį bylinėjimąsi su žurnalistu galima pavadinti susidorojimu su juo, ypač kai ekonominė pusiausvyra yra ne žurnalistų pusėje. Tačiau čia kyla esminis klausimas – ar dekriminalizuoti šmeižimą ir atimti galimybę naudotis šiuo instrumentu iš visų Lietuvos gyventojų, ar palikti sudėtį baudžiamajame kodekse ir tuo pačiu toliau grasinti žmonėms (ir žurnalistams) baudžiamąja atsakomybe.

II. Šiuo metu yra galimybė ginti garbę ir orumą tiek pasinaudojant baudžiamuoju procesu, tiek ir civiliniu procesu. Esant šiandieniniam reguliavimui pagrindinė problema yra aiškių civilinės ir baudžiamosios atsakomybės atribojimo kriterijų nebuvimas. Bendrai yra sutinkama, kad pagrindinis atribojimo kriterijus yra nukentėjusiojo valia ir apsisprendimas, kaip jis nori ginti savo pažeistas teises. Teismuose tarp teisėjų šiuo klausimu būta didelių diskusijų, tačiau kaip, pasinaudojant vien tik teismų praktika, nukreipti žmones daugiau naudotis civilinėmis priemonėmis, o ne baudžiamosiomis, išeities nerasta. Dekriminalizavus šmeižimą ir įžeidimą, nukentėjusiam asmeniui liks galimybė ginti savo garbę ir orumą civilinėmis priemonėmis. Akivaizdu, kad nepanaikinant šmeižimo baudžiamajame kodekse būtina nustatyti aiškius ir objektyvius atribojimo kriterijus, kad atsakomybės pasirinkimas nebūtų paliktas vien tik nukentėjusiojo valiai.

Atribojimo kriterijai galėtų būti du, tačiau abu jie yra su trūkumais:

Atribojimas „per asmenis“. Kai kalbame apie šmeižimo bylas susiduriame su asmenimis, vadinamais „viešaisiais asmenimis“ ir „neviešais asmenimis“. Iš vienos pusės įstatymuose nurodžius, kad viešieji asmenys gali ginti savo garbę ir orumą tik civilinės teisės priemonėmis, problema iš dalies išsispręš. Tačiau tai sukels daug kitų problemų: „viešųjų asmenų“ ir „privatųjų asmenų“ apibrėžimo problema, diskriminavimo klausimas.

Atribojimas per ultima ratio (kraštutinės priemonės) principą. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pažymėta, kad „siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms ne visuomet yra tikslinga tokią veiką pripažinti nusikaltimu, taikyti pačią griežčiausią priemonę – kriminalinę bausmę. Todėl kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu, priemonėmis (administracinėmis, drausminėmis, civilinėmis sankcijomis ar visuomenės poveikio priemonėmis ir pan.)“ (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d., 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimai).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, kad baudžiamoji teisė kaip paskutinė priemonė (ultima ratio), taikytina tik tuomet, jeigu teisiniai santykiai nėra reguliuojami kitomis teisinėmis priemonėmis arba asmens veikloje yra aiškūs nusikalstamos veikos požymiai.

Aišku, kad šio principo taikymas būtų paliktas absoliučiai teismo diskrecijai ir tik teismų praktika galėtų sureguliuoti šmeižimo bylų pasiskirstymą. Tačiau čia kyla tam tikras pavojus, kad pasinaudojant šiuo principu teismų praktika visas bylas nukreips į civilinį procesą, o baigus civilinį procesą dėl to paties šmeižimo baudžiamasis procesas jau nebus įmanomas.

III. Svarbus privataus kaltinimo bylų aspektas yra privataus kaltinimo skundų padavimo motyvai. Nors paprastai jie skunde neatsispindi, tačiau bylos nagrinėjimo procese motyvai išryškėja. Privataus kaltinimo bylos dažniausiai kyla iš civilinių santykių arba asmeninių

motyvų. BK 140 str. numatyta atsakomybė už fizinio skausmo sukėlimą arba nežymų sveikatos sutrikdymą. Dažnai matyti, kad bylos dėl šios nusikalstamos veikos, kaip kartais ir dėl BK 154 str. ir 155 str. numatytų veikų, kyla iš civilinių bylų – skyrybų, turto padalinimo, civilinių sutarčių nevykdymo ir taip bandoma savo oponentą civilinėje byloje paspausti grasinant jam baudžiamuoju nuteisimu. Teisėjai jau įprato privataus kaltinimo bylose nustatinėti, ar tie patys proceso dalyviai turi civilinių ginčų ir dažniausiai nustatoma, kad lygiagrečiai nagrinėjama civilinė byla ir baudžiamoji byla tarp tų pačių proceso dalyvių. Pateiksiu kelis pavyzdžius:

- vyksta civilinis procesas dėl skyrybų ir vienas iš sutuoktinių teikia skundą, kad kitas sutuoktinis jį sumušė; vyksta civilinis procesas dėl turto padalinimo (bendrasavininkiai, paveldėtojai nepasidalina turto) ir teisme atsiranda skundas dėl įžeidimo ar šmeižimo;

- valstybės pareigūnas atlieka savo pareigą (pvz. miškų urėdas) ir duoda nurodymus pažeidimus darančiam asmeniui, o pastarasis teikia privataus kaltinimo skundą dėl įžeidimo ar šmeižimo;

- kaimynai tarpusavyje nesutaria ir teismas nuolat gauna iš abiejų nesutariančių pusių privataus kaltinimo skundus dėl menkiausių įvykių;

Dar vienas aspektas yra priešpriešiniai skundai. BPK numato, kad kaltinamasis privataus kaltinimo byloje iki įrodymų tyrimo teisme pradžios turi teisę paduoti skundą prieš nukentėjusįjį, kaltindamas jį nusikalstamos veikos, nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka, padarymu, jeigu ši veika yra susijusi su jam pareikštu kaltinimu. Pasitaiko atvejų, kuomet paduodamas priešpriešinis skundas atrodo kaip kerštas už anksčiau paduotą kito asmens skundą.

Ištis mano minėti piktavališki privataus kaltinimo bylų pradėjimo motyvai sako už privataus kaltinimo instituto galimybių siaurimą.

IV. Baudžiamasis kodeksas yra įstatymas, kuriame be kitų nuostatų yra numatytos už nusikaltimus galimos bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonės. Baudžiamasis procesas, jei jis pasibaigia apkaltinamuoju nuosprendžiu, gali pasibaigti tik paskyrus tas bausmes ar baudžiamojo poveikio priemones, kurios yra numatytos BK. Svarbus aspektas yra nukentėjusiojo tikslas, siekis, kaip jis nori kad baigtųsi baudžiamasis procesas. Kai kalbame apie šmeižimą ar įžeidimą, kalbame apie garbės ir orumo gynimą, apie tikrovės neatitinkančią informaciją. Byla yra keliama dėl tikrovės neatitinkančios informacijos paskleidimo, todėl logiška būtų manyti, kad pagrindinis nukentėjusiojo tikslas turėtų būti tikrovės neatitinkančios informacijos paneigimas. Tačiau toks sprendimas baudžiamajame procese neįmanomas, BK nei tarp bausmių, nei tarp baudžiamojo poveikio priemonių nenumato galimybės įpareigoti nuteistąjį paneigti jo paskleistą informaciją. Tad klausimas, koks gi tikrasis nukentėjusiojo siekis, lieka atviras. Tuo pačiu tai rodo, kad siekis paneigti neteisingą informaciją nėra tikrasis nukentėjusiojo tikslas baudžiamajame procese. Ištis

keistai atrodo reikalavimas nubausti informaciją paskleidusį asmenį ir priteisti iš jo neturtinę žalą be reikalavimo paneigti paskleistą neteisingą informaciją.

Paminėsiu kelis procesinius aspektus.

I. Iš esmės teisinis reguliavimas iki 2007 metų buvo toks, kad teisėjas, gavęs privataus kaltinimo skundą, neturėjo kitos galimybės kaip tik jį nagrinėti ir išnagrinėjęs priimti nuosprendį. 2007 m. BPK atsirado 412¹ str., kurio 1 d. nustatyta, kad „teisėjas, gavęs nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą, atsisako pradėti privataus kaltinimo bylų procesą, jeigu skunde ar pareiškiame nurodyti faktai apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios šio Kodekso 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės“. Problema tame, kad proceso pradžioje tik gavus pareiškimą ir turint tik jį praktiškai neįmanoma pareiškiame nurodytų faktų įvertinti kaip akivaizdžiai neteisingų ar įvertinti, kad yra aiškios BPK 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės, kuomet baudžiamasis procesas negalimas. Todėl esant tokiam privataus kaltinimo skundų priėmimo teisiniui reguliavimui išlieka „spaudimo per baudžiamąjį procesą“ grėsmė. Vėlgį, yra galimybė teismui pasinaudoti ultima ratio principu, tačiau kaip jau sakiau, jo panaudojimas irgi susijęs su tam tikromis problemomis.

II. Aktualus klausimas yra dėl įrodinėjimo pareigos paskirstymo. Civiliniame procese atsakovas turi įrodyti, kad jo paskleisti duomenys yra teisingi (CK 2.24 str.). Tuo tarpu baudžiamajame procese viską turėtų įrodyti privatus kaltintojas, o kaltinamasis gali tik kelti versijas, o gali ir iš viso nieko nedaryti. Be to, pasitaiko atvejų, kai teisme nagrinėjant bylą privataus kaltinimo tvarka nieko nedaro nei privatus kaltintojas, nei kaltinamasis. Teismų praktika įpareigoja teismą procese būti aktyviam, todėl abi pusės tikisi, kad teismas viską padarys už juos.

III. Žiūrint į perspektyvą, paprastėjant galimybei bendrauti internetu, esant įvairiems komentarams, blogams, skundų puslapiams, galima prognozuoti, kad bylų dėl šmeižimo ir įžeidimo ateityje nemažės.

Vilniaus miesto apylinkės teismo
pirmininko pavaduotojas

Alenas Piesliakas